

DANSEN OP VLUCHTIGE NOTEN

An Van Paemel

**DANSEN OP
VLUCHTIGE
NOTEN**

Houtekiet
Antwerpen / Amsterdam

© An Van Paemel / Uitgeverij Houtekiet 2022
Houtekiet, Schaliënstraat 1 bus 11, B-2000 Antwerpen

info@houtekiet.be
www.houtekiet.be

Omslag Boris Snauwaert
Omslagfoto © Beeldbank Kusterfgoed
– Stad Oostende, rechten onbekend
Foto auteur © Paul Silance
Opmaak www.intertext.be

ISBN 978 90 8924 506 9
e-ISBN 978 90 8924 852 7
D 2022 4765 17
NUR 301

Uitgeverij Houtekiet vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission of the publisher.

*De l'homme à l'homme vrai,
le chemin passe par l'homme fou.*

MICHEL FOUCAULT

Voor Poter
Een oude schuld ingelost

Taalkwesties

De bewering dat Vlamingen en Nederlanders niet meer dezelfde taal spreken vind ik schromelijk overdreven. In de verschillen schuilt net de charme. Toch zal voor veel lezers een woordje uitleg over typisch Nederlandse of Vlaamse woorden en gebruiken van pas komen.

Het Nederlandse parlement zetelt in het Binnenhof, een gebouwencomplex in het centrum van Den Haag. Het heeft, net als België, een tweekamerstelsel. De Eerste en de Tweede Kamer zijn te vergelijken met de Senaat en de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Vrouwen kregen in Nederland actief stemrecht in 1919. Belgische vrouwen moesten daarop wachten tot 1948.

De mulo of het Meer Uitgebreid Lager Onderwijs, vanaf 1920 ulo genoemd, was een schooltype na de lagere school, dat bestond vanaf 1857 en werd afgeschaft in 1968. Het werd gezien als een carrièreschool voor het gewone volk. Het mulodiploma gaf onder meer toegang tot de kweekschool (in België de normaalschool). (Bron: Wim Daniëls (2018). *De MULO. De carrièreschool voor het 'gewone' volk*. Amsterdam: Prometheus.)

Het gymnasium is een vorm van middelbaar onderwijs met klassieke talen, Grieks en/of Latijn, in het lessenpakket. In België spreekt men van de humaniora.

De Bijbelgordel is een geografische band die door Nederland heen loopt, van Zeeland tot aan Overijssel, waar veel streng gere-

formeerde protestanten wonen. Die protestantse kerk met zeer strenge leer noemt men ook wel de 'zwartekousenkerk'.

Met Indië wordt Nederlands-Indië bedoeld, nu Indonesië. Deze benaming voor de Nederlandse koloniën in de Indische archipel werd gebruikt van 1816 tot aan het uitroepen van de onafhankelijkheid van Indonesië in 1945.

Toeàn is Maleis voor heer en wordt ook gebruikt als aanspreek-titel.

Lawaaisaus is dunne, magere jus, armeluis kost.

Eenheidsworst kennen we nu enkel nog in de figuurlijke bete-kenis. Toen voedsel tijdens de Eerste Wereldoorlog steeds schaarser werd in Nederland, besloot de regering dat slagers niet meer allerhande soorten vlees mochten verkopen. In plaats daarvan moesten ze al dat vlees door de gehaktmolen draaien. Op die manier kreeg iedereen hetzelfde. De eenheidsworst was net als het regeringsbrood op de bon. Het weekrantsoen was bepaald op 100 gram per Nederlander en de prijs op 25 cent per worst. Eenheidsworsten waren niet bijzonder lekker maar door de mage-re tijden wel erg gewild. (Bron: Wikipedia)

Wie voor een dubbeltje geboren is wordt nooit een kwartje, betekent dat je niet boven de stand kunt komen waarin je gebo-ren bent.

Een kapelaan is een rooms-katholieke parochiepriester die een pastoor bijstaat. In Vlaanderen spreekt men van een onder-pastoor. Ook voor een geestelijke in een ziekenhuis gebruikt men in Nederland de term kapelaan. In Vlaanderen noemt men die persoon, zoals in het leger, een aalmoezenier.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog hadden enkel de grote lan-den onderling ambassadeurs, en hadden kleinere landen gezant-schappen of legaties als diplomatieke zending. Ten tijde van de Eerste Wereldoorlog was er een Belgisch gezantschap in Den Haag. Het vertegenwoordigde de Belgische regering in balling-schap in het Franse Le Havre.

Naar het einde van de Eerste Wereldoorlog toe heerste op vele plaatsen in Europa een revolutionaire geest. In februari 1917 (maart volgens onze kalender) brak in Rusland de zogenaamde Februarirevolutie uit in Petrograd (de benaming van Sint-Petersburg tussen 1914 en 1924). Tsaar Nicolaas II deed troonsafstand. Later dat jaar grepen de bolsjewisten de macht tijdens de Oktoberrevolutie (november volgens onze kalender). In Duitsland braken in 1918 revolutionaire brandhaarden uit. Soldatenraden werden opgericht in navolging van de Russische, officieren werden afgezet en de soldaten richtten de wapens op de eigen regering. Keizer Wilhelm vluchtte naar Nederland. Ook in Nederland deed de leider van de sociaaldemocraten, Pieter Jelles Troelstra, in november 1918 een poging de revolutie uit te roepen. Die werd echter in de kiem gesmoord door middel van enkele hervormingen die de regering snel doorvoerde, en ging de geschiedenis in als 'de ver-gissing van Troelstra'.

Hoewel in België taalvrijheid in de grondwet is ingeschreven, was het Frans lange tijd de enige officieel erkende taal. Het Nederlands (of Vlaamse streektaal) werd enkel gebruikt in het lager onderwijs en de lagere besturen. Secundair en hoger onderwijs, het parlement en het leger waren eentalig Frans. Wie hogerop wilde, diende Frans te spreken. In de loop van de negentiende eeuw werden onder invloed van de Vlaamse Beweging enkele kleine hervormingen doorgevoerd. Met de invoering van de Gelijkheidswet van 1898 werd het Nederlands erkend als officiële landstaal. Tijdens de Eerste Wereldoorlog veroorzaakte de verboden Vlaamsgezinde Frontbeweging een radicalisering van de standpunten. Het Nederlands werd verboden voor officieren (voor zover ze dat al spraken). De Taalstrijd duurde uiteindelijk tot diep in de twintigste eeuw.

Brussel, 1919

DE TRAM NAM EEN scherpe bocht. Gidia klemde de cellokist stevig bij de hals, maar de gladde, zware romp ritste weg over de vloer. Ze struikelde recht op het trapje van het open platform af. Als een man haar niet bij de arm had gegrepen, was ze met instrument en al op de kinderkopjes beland. Hij hield haar elleboog vast tot ze haar evenwicht hervonden had.

‘*Merci, monsieur.*’ Ze articuleerde zorgvuldig. Als ze plompweg ‘mesjeu’ liet vallen, als een kikker die in een modderpoel plonsde, zou de man meteen horen dat ze Nederlandse was.

Hij lichtte zijn hoed op. ‘*Je vous en prie, mademoiselle.*’

Ze drukte de cello tegen zich aan. Haar kaken gloeiden. Mooi figuur sloeg ze. Klunzige boerentrien per abuis verzeild in de grote stad. Ze staaarde naar buiten, rekte haar hals naar de statige Brusselse herenhuizen. Ze had Den Haag al overweldigend gevonden toen ze daar als totale bleu arriveerde – vier, vijf jaar geleden? – maar deze stad was van een ander kaliber. Brede avenues en riante gebouwen, met een mengelmoes van rechte en gebogen vormen; balkons in een halve ellips, ronde ramen met guirlandes van witte en bleekgele lelies in glas-in-lood, loggia’s waar smeedwerk slingerde als ondeugende wingerd.

‘*Alors, vous jouez du violoncelle?*’ De man stuurde haar een glimlachje vanonder zijn getrimde snor.

Ze zweette onder haar hoedje. ‘*Non,*’ zei ze. ‘*Non, un ami.*’ Nu moest hij niet verder vragen, want haar voorraad Frans was op.

‘*Ah! Un petit ami. Dommage.*’

Dat hoefde geen repliek. Moeilijk, trouwens. Was Jean haar vriendje? Buiten de brief die hij bij de cello had gestopt, had hij haar niet één keer geschreven. Mannen die hun vaderland verdedigden hadden geen tijd voor brieven.

Ze keek haar ogen uit op de drukke boulevard. Het leek onvoorstelbaar dat dit land tot voor kort in oorlog was geweest. Alle gebouwen waren intact. De mensen op het voetpad waren schraal, geen onsje vet hadden ze aan het lijf, maar ze bewogen zich voort met een gejaagde vrolijkheid die aan ontluikende manie na een lange depressie deed denken.

Beleefde ze een avontuur, een ijkpunt om haar leven lang aan terug te denken, of werd het een afgang die ze naderhand zo gauw mogelijk zou willen vergeten?

Ze moest er zo onderhand zijn, toch? Stel je voor dat ze de halte miste. ‘*Musée?* Elsene?’ vroeg ze aan de man met de snor.

‘*Ixelles?* De volgende halte.’ Hij keek haar geamuseerd aan. ‘Een instrument. Een museum. Een schoonheid. *Quelle demoiselle!*’

Demoiselle. Niet gewoon *fille*, maar *demoiselle*. Wat een prachtig woord. Daar ging een eerbied van uit. Dat was wat anders dan *juffie*, of *meid*.

Ze streelde zachtjes de cellokoffer. Hoewel ze zelf geen noot kon spelen gaf het instrument haar een waardig gevoel. Zelfs haar Frans vloaide soepeler met de cello in haar armen. Ze gaf de man een koninklijk hoofdknikje toen de tram stopte. ‘*Au revoir, monsieur.*’

Hij hielp haar van de treden. Eenmaal dat ze veilig op het voetpad was beland leunde hij over de balustrade van het platform, schoof zijn hoed achteruit en lachte haar breed toe. ‘*Suivez donc des leçons. Le violoncelle se joue les jambes ouvertes, non?*’

Ze gaapte hem na. Had ze dat goed begrepen? Zijn wellustige grijns, versterkt door het spottende getingel van de vertrekkende tram, maakte elk misverstand onmogelijk. Met open benen! Ze

had zijn kop moeten inbeuken met die cello! Met bonkend hart haastte ze zich de straat over, struikelde over haar eigen voeten en ging voor de tweede maal bijna tegen de straatstenen.

In het museumpark liet ze de cello tegen een bank aanleunen, ging zitten en warmde haar handen tussen haar knieën. De glans van vrijheid was foetsie, allemaal door die paljas met zijn Franse maniertjes. Waar was ze aan begonnen? Vanaf dat ontiegelijke uur deze morgen, trein op trein af met die onhandige cello! En het ergste moest nog komen. Had ze er niet beter eerst een nachtje over geslapen?

De affiche aan het museum toonde danseressen die hun benen omhoog zwaaiden zodat je hun zwartgekouste kuiten zag. Toulouse-Lautrec. Jean had haar over hem verteld. Een dwerg, een buitenbeentje. Rijk, maar zielig. Afgewezen in de liefde.

Zou Jean veranderd zijn? Of was dat niet de juiste vraag? Was hij nog heel van lijf en leden? Daarnet had ze een jongeman gezien op krukken, één broekspijp omhoog gespeld. Haar buik trok in de kramp. Die jongen leefde in ieder geval nog. Jean? Zelfs dat wist ze niet zeker.

Ze had vooraf kunnen schrijven, natuurlijk, maar dan was het mysterie weg. Ze wilde overrompeld worden. Ze wilde overrompelen. Wat was erger, spijt hebben van een mislukking of spijt hebben omdat je nooit naar de sterren hebt gereikt?

Twee elegante dames kuierden arm in arm richting Toulouse-Lautrec. Allebei droegen ze een jurk met rushes, zo kort dat je hun enkels kon zien. Daarover hadden ze een merkwaardig jasje. Mooie snit, gecentreerd, professioneel uitgevoerd; als kleermakersdochter zag ze zoiets. Maar de stof, het dikke, gebloemde textiel, deed haar aan overgordijnen denken. De kraag was dan weer van echt bont. De dames hadden ook een ondeugend hoedje op dat schuin omhoog piekte. Ze kwamen eerder uit een Parijs' modeblad getrippeld dan uit een oorlog.

Als ze langer verbleef in Brussel, als ze hier woonde, bijvoorbeeld, zou die elegantie haar dan ook komen aanwaaien?

‘*Rue Sans Souci?*’ sprak ze de dames aan. Het was niet ver van het museum, had men haar in het station gezegd.

‘Langs daar,’ wees de oudste van de twee, ‘op het eind van de straat rechts.’ Bij nader toezien had ze scheve tanden en stonden haar ogen te dicht bij elkaar.

Gidia nam de cello op en zette er resoluut de pas in. Te laat om nu nog terug te krabbelen. Ze was bijna op haar bestemming. De lente hing in de lucht. Bloesems barstten uit hun botjes. Ze was helemaal op eigen kracht tot hier geraakt. Brussel, dat was al bijna Parijs.

Soms moest je gewoon je ogen stijf dichtdoen, je armen spreiden en je voorover in het onbekende gooien. Stortte je te pletter, dan was het leven toch enkele tellen lang de moeite waard geweest.

Na de brede avenues en boulevards leek de *rue Sans Souci* nauw en duister. Ze ging automatisch trager stappen. Ze huiverde. De zon kreeg hier geen straaltje aan de grond. Geen belle-époquegebouwen meer. De smalle huizen stonden tegen elkaar geprangd alsof ze drumden om een streepje licht. Op de bovenverdiepingen hing de was te druipen van naargeestige balkonnetsjes waarop je nauwelijks zou kunnen staan.

Vierenvijftig. Ze twijfelde niet aan het huisnummer, dat stond in haar geheugen gebeiteld. Ze aarzelde. Smoezelige ramen, afgebladderde verf. Kon de cello hier echt thuishoren? Toch stond het klaar en duidelijk naast de bel. *Dacis*.

I

1910-1914

's Hertogenbosch

HET ZOLDERKAMERTJE WAS KLEIN en donker; het weinige maanlicht dat door het dakraam lekte, wierp diepe schaduwen in de hoeken. Gidia lag in bed. Ze hield de broche die moeke haar gegeven had dicht bij haar ogen. Er stond een olifantje op afgebeeld, dat wist ze, maar in het halfduister zag ze niet meer dan een vaag, wit vlekje.

Het was haar allereerste nacht weg van thuis. De allereerste keer, voor zover ze zich kon herinneren, dat ze alleen sliep. Zou Jaantje ook liggen woelen, alleen in de twijfelaar die ze gedeeld hadden? Miste ze ook een warm zusjeslijf, de geur van slaap en opgedroogd kwijl op het kussen, haar dat midden in de nacht aan je neus kriebelde, de zachte druk van een kontje?

'Ik ga elke avond bidden om een mirakel,' had Jaantje gisteravond gezegd. 'Op mijn blote knieën.' Ze sprong uit bed, schortte haar nachtpon omhoog en knielde onder het kruisbeeld, dat aan een spijker aan de muur hing met een verdord palmtakje erachter. 'Here Jezus, zorg dat Egidia Snijders uit Rosmalen weer naar school mag en dat haar zus Adriana niet op haar veertiende uit werken moet, amen.'

Gidia stopte de broche terug in de lade van haar nachtkastje en schoof onder de dekens. Ze legde een ijskoude voet tegen de

binnenkant van haar dij. Morgenochtend vroeg zou ze zelf op haar knieën zitten. De vloer van tandarts Rutten schrobden. Ze was veertien en haar leven was voorbij.

Bij het eerste, bleke ochtendlicht dat door het zolderraam viel stond ze op, goot water in de lampetkom, doopte haar handen erin en spatte haar gezicht en hals nat. Ze trok haar kleren aan, knoopte er het schort over dat ze gisteren van mevrouw had gekregen en ging naar beneden.

Het huis was duister en ademde voornaamheid. De woonkamer stond tjokvol massieve meubelen waaraan geen rechte lijn te zien was. Poten golfd en van bol naar hol, stoelleuning en tafelblad vormden parmantige ellipsen en zelfs de buik van het dressoir was gebombeerde, alsof het aan constipatie leed.

Thuis hadden ze geen mooie spullen. Tafelpoten volgden rechttoe rechtaan de kortste weg naar de vloer. Gebruiksvoorwerpen moesten nuttig zijn en daarmee uit. Water pompte je op met de zwengel, het had een bruinige kleur en rook naar roest. Hier kletterde het zomaar, helder en geurloos, niet uit één kraan, maar uit meerdere. Er was zelfs een kamer met een bad, dat vastgeschroefd zat aan de vloer. Een hele kamer, louter en alleen om je te wassen! Die mocht zij niet gebruiken, natuurlijk, ze had haar lampetkan de avond voordien gevuld en was er voorzichtig, beducht voor morsen, de trappen mee opgelopen.

Geïntimideerd staarde ze naar de vitrinekast. Die etaleerde een servies van wel honderd stuks, van minuscuul eierdopje tot soepterrine, versierd met blauwe markiezinnnetjes en protserige jonkers in elegante poses.

‘Niet aanraken met je vingers. Enkel met een stoffertje.’

Ze keek geschrokken achterom. Mevrouw was nog in ochtendjas. Ze droeg een kanten kapje over het haar.

Ze knikte snel door haar knieën. ‘Hoe moet ik het dan op tafel zetten?’

‘Er wordt niet uit gegeten. Daar hebben we een ander servies voor.’ Mevrouw drentelde naar het dressoir en schoof een grote, met plantenmotieven versierde vaas een halve centimeter achteruit. ‘Email cloisonné,’ zei ze. ‘Dient niet voor bloemen. Water laat een lelijke rand achter.’

Links en rechts van de vaas, waarvan de handvaten ongegeneerd omhoog krulden als serpentines, pronkten borden in Delfts blauw met landelijke tafereeltjes, rechtop in een houdertje; het was duidelijk dat ze niet voor zoiets prozaïsch als soep bestemd waren.

Gidia vroeg zich af hoe ze de dag moest doorkomen. Het zou haar uren kosten om al die spullen af te stoffen en morgen, overmorgen en de dag erna zou ze precies hetzelfde moeten doen. Studeren voor school was ook soms repetitief, maar nooit zinloos. Nooit meer zou ze de verwondering voelen, de flits van een nieuw inzicht dat de wereld heel even zo klaar als een klontje maakte. De schoonheid van een staartdeling of het simpele vernuft van een regel van drie. Stof zou haar neusgaten binnendringen, over haar hersens neerstrijken en geen stofdoek zou het nog weggrijpen.

Ze was de hele voormiddag in de weer. Na het afstoffen moesten de vloeren gedaan worden. Kille vloertegels van twintig op twintig, een dambord van zwart en wit, waarover ze heen en weer schuurde als een veerman over een sloot. De ruisende rokken van de tandartsvrouw volgden haar overal. Een zeurderige stem gaf commentaar bij iedere veeg.

‘Meisjes horen dienstbaar te zijn.’ Moeke had geklonken alsof ze net de berg af kwam geschreden met een steen vol gebeitelde wetten.

‘Kan ik niet dienstbaar zijn en tegelijk mijn hersens ontwikkelen?’

‘Waarvoor dan? Als je alles kunt wat ik kan, ben je ontwikkeld genoeg. Je bent al veertien. Ik moest vanaf mijn twaalfde dienen.’

Als moeke vertelde over haar dienstjes ging het over rijke families met deftige, dubbele namen. Zelfs als je alle namen deelde door twee, hield je nog een schier eindeloze reeks families over. Als ze bij zoveel mensen gediend had, kon ze het nooit lang uitgehouden hebben in haar baantjes. Of die families met haar.

Tranen met tuiten had ze gehuild, toen moeke met hoog opgetrokken wenkbrauwen haar droom neersabelde. ‘Studeren voor onderwijzeres? Ben je mal? Denk je dat het geld me op de rug groeit?’

‘Maar zuster Rosalia zegt dat de zusters mijn studies willen bekostigen!’

‘Leer mij die nonnen kennen! Voor wat, hoort wat. Daarna laten ze je gratis lesgeven. Nee, kind, je gaat werken. Met wat jij verdient kunnen je broers studeren. Die hebben later een gezin te onderhouden.’

Moeke hurkte voor de onderste lade van de kast, die waar ze haar tarotkaarten en haar dromenboek verstopte voor papa. De lade openen vergde enige behendigheid, voorzichtig een paar millimeter optillen en dan kleine rukjes geven, afwisselend links en rechts.

Even had Gidia gedacht dat moeke haar de toekomst ging voorspellen. Dat er nog een kans bestond dat ze op haar beslissing zou terugkomen. Moeke haalde echter het juwelenkistje uit en kwam terug aan tafel zitten. Juwelenkist was een groot woord voor de sigarendoos waar vooral linten en strikjes in zaten en kleine, kartonnen doosjes met namen in potlood op, waarin eerste tandjes werden bewaard.

Moeke zette de doos op schoot, klapte het deksel open en schiftte met één vinger de inhoud tot ze vond wat ze zocht. ‘Kijk. Heb ik zelf van mijn moeder gekregen.’ Een broche. Moeke hield

het kleinood tussen duim en wijsvinger; ze kantelde het in alle richtingen, alsof ze het licht erin wilde vangen. Ze glimlachte melancholisch en reikte het Gidia aan. 'Tets moois van thuis, om 's avonds in je bed naar te kijken.'

Een wit olifantje, zo klein dat ze het met het bovenste kootje van haar wijsvinger kon bedekken. Het was gevat in een zilveren montuur in de vorm van een gesp, met achteraan een speld.

'Het is van ivoor.'

Het was prachtig. Het olifantje leek door weelderig struikgewas te struinen. Zo klein als het was had het toch reliëf, een bol buikje en dikke, ronde poten. Het slurfje en de slagstanden waren amper een millimeter breed en het staartje was vervlochten met het gebladerte, dat wel van kantwerk leek. Het montuur had aan weerszijden een zilveren kokertje, kunstig bewerkt met fijne maasjes. Je zou er een smal strookje papier in kunnen verstoppen, zorgvuldig opgerold, met een geheime boodschap. Weerwerk tegen wetten in steen.

De hand die dit had gemaakt moest geduldig zijn geweest. Eindeloos geoefend hebben, tot hij trefzeker was.

In de dorpsklas had Gidia leren drieren, zomen, mazen en stoppen. Nuttige handwerken, zoals dat heette. Adèle, de doktersdochter, en Geertrui, de notarisdochter, mochten fraaie handwerken maken. Bloemetjespatronen in petit point, met helgekleurd moulinégaren op kaaslinnen, gespannen op een borduurring. Ze bakten er niets van. Tussen de twintig gedweë meisjes die gebogen zaten over hun nuttige naaiwerk, waren er vast meerdere die het beter hadden gedaan, maar dat waren armeluis-kinderen, net als zij. Verbeten, de wanstaltige roosjes van haar fortuinlijker klasgenoten vervloekend, had ze haar rijen stiksteken geperfectioneerd tot ze als liniaal konden dienen.

Waarom was het leven zo oneerlijk?

Ze had nog gehoopt dat papa zou ingrijpen. Papa wist wat

het was, tegen je zin van school gehaald worden. In Mijnsheerenland, waar hij vandaan kwam, waren ze Nederlands Hervormd en papa was als jongen dol geweest op de Bijbel en tekstinterpretatie. Hij wou dominee worden. Zijn vader had eens hartelijk gelachen. ‘Krijg maar niet te veel kapsones. Kleermaker worden was goed genoeg voor mij, en voor mijn vader vóór mij.’

Papa was van school afgegaan en was in de leer gegaan bij zijn vader.

Gidia kende het levensverhaal van haar ouders als haar catechismus. Vooral moeke diste vaak mooi afgeronde vertellingen op met een immer op de loer liggende, stichtelijke boodschap.

Toen papa, Adriaan, achttien was, moest hij in Dordrecht zijn voor een grote opdracht. Op weg naar de koopmansfamilie waar hij van de oudste zoon de maten moest opnemen voor een compleet nieuwe garderobe, liep hij achter twee knaapjes aan die samen een grote mand zeulden. Plots kwam een koets recht op hen afgestormd. De koetsier had de controle over zijn paard verloren. Adriaan had snelle reflexen, schoot toe en greep het paard bij het bit. Het paard steigerde, de jochies schreeuwden en rolden zichzelf in veiligheid, maar Adriaan kreeg een klap van een hoef.

De jongens hielpen hem in de koets en toonden de koetsier de weg naar de instelling waar ze woonden. Het Sint-Jacobsgezicht voor wezen en ouden van dagen werd geleid door zusters Franciscanessen. De zusters namen Adriaan op en verzorgden hem; hij had een zware hersenschudding.

Hij bleef drie weken bij de nonnen. Hun zachtmoedige vriendelijkheid overrompelde hem. Bij protestanten droeg je zelf de verantwoordelijkheid voor wat er met je gebeurde. Als je tegenslag had, was dat je eigen schuld. De nonnen kwamen niet met verwijten. Ze legden hun lot in handen van Maria, Moeder Gods, die regelmatig een goed woordje deed bij de oppermacht. Voor protestanten was het idee dat een vrouw iets in de pap te brok-

kelen had heiligschennis, maar voor Adriaan voelde het merkwaardig goed aan.

Was het de klap van de hoef of waren het de lieflijke gezangen van de nonnen? Of had hij, zoals moeke zei, eindelijk het licht van het ware geloof gezien? In ieder geval, tegen dat het moment was aangebroken om terug naar huis te gaan, had Adriaan zich bekeerd tot het katholicisme.

‘Mijn zoon, een paapse afgodenvereerder?’ Zijn vader had hem met zo’n bekwame spoed de deur uitgegooid dat Adriaan niet eens de tijd kreeg om zijn overjas aan te trekken. Putje winter vertrok hij richting Brabant, waar hij meer geloofsgenoten hoopte te vinden. Hij verdiende de kost als rondtrekkend kleermaker. ‘Lelijke hoest heb je daar,’ zei dokter Hoogveld van ’s Hertogenbosch, voor wie Adriaan een pak aan het snijden was. ‘Zou wel eens ontluikende tuberculose kunnen zijn.’ De dokter stelde hem voor permanent als koetsier voor hem te werken. ‘Voortdurend in de open lucht, dat zal je longen helen. Je kunt nog altijd kleren maken als bijverdienste.’

Adriaan dankte de Heer, stuurde ook een gebedje richting Onze-Lieve-Vrouw, en nam de betrekking aan. Zo had hij in de keuken van een rijke familie, waar hij zat te wachten tot de dokter klaar was, een pittig dienstmeisje leren kennen dat Gijsberdina (‘Zeg maar Dien!’) heette. Ze had hem een glaasje water aangeboden en ze waren aan de praat geraakt. Gidia zag het als een tableau vivant voor zich; moeke die een woordenstroom als een lange sjaal omheen papa wikkelde, hij die beaat zat te knikken, ten slotte op één knie viel en zijn armen naar moeke uitstreekte.

Dat was Gidia’s boek Genesis. Papa kon toch onmogelijk willen dat zijn oudste dochter dezelfde ellende meemaakte als hij? Bovendien was hij een fervent voorstander van de pauselijke encycliek die *Rerum Novarum* heette. Over nieuwe dingen, betekende dat, en het ging over de ‘ontvoogding van de arbeider’, wat dat